

בענין הענוה והחסידות שתארוהו שם, וכל אחד לפי דורו, בדור עזרא היו צריכים להרבות סייגות, ובוזה היתה חסידותו גם ענוותו, שאין מספיק לפי שפלותם מצות התורה לבד, וזהו תיקון הבעל-תשובה דלהבא, אבל אחר כך שמחתי' תיקון ההוד, ואחריו בא הלל מזרעא דדוד שהקים עולה של תשובה ועורר תיקון מדת התשובה מצד תיקון ההוד והזיו המאיר בה, שהוא התיקון דלשעבר, שיהיו זדונות זוכיות — אין צריך עוד לריבוי סייגות מעתה לשמירה דלהבא, מאחר שגם הזדונות שבו זכיות ונתקן לשעבר גם כן, ועל כן בהופעת אור הזה על ידו אז לא הוצרך עוד לריבוי סייגים. ונמשכו תלמידי הלל הנקראים 'בית הלל' שהם כאנשי ביתו הנמשכים אחריו, עד החורבן שהיה רבן יוחנן בן זכאי הקטן שבתלמידי עדיין קיים ונשיא אחר כך, ונמצא כל הארבעה דורות עד רשב"ג הנהרג שהיו נשיאים עד החורבן, כולם על שם הלל יקראו, כי עדיין ביתו קיים, והם גילו אור זה עד רשב"ג וחבריו, עשרת הרוגי מלוכה...! (מתוך 'תקנת השבין' ה, עמ' 24)

דף יח

'מאן תנא נתינת מים לדיו זו היא שרייתך...' — רש"י מפרש שהסוגיא כאן דנה אודות חיוב משום 'לש'. ואולם המגיד-משנה (שבת ט, יג) רצה לפרש לדעת הרמב"ם שהדיון לחייב משום 'צובע', והשוו בגמרא לישא לצביעה, כשם שאין צריך גיבול למלאכת לישא כך גם לענין מלאכת צביעה. 'זוה דוחק. וצ"ע'. (וע"ע בבאור מהלך הסוגיא לשיטה זו, בלחם-משנה שם ח, טז).
עוד בפירוט שיטות הראשונים והאחרונים בסוגיא זו — ע' בחזון איש נו, ב-ג; נח, ג-ד; שו"ת שבט הלוי ח"ג נ.

— מבואר בסוגיא שמלאכת לישא אינה שייכת רק בגידולי קרקע אלא בכל דבר. ואינה דומה למלאכת טחינה, דקיימא לן שאינה אלא בגידולי קרקע (ע' או"ח שכא, ט ובמגן-אברהם. ודלא כרש"י להלן עד: ד"ה שבע) — כי הטחינה נחשבת ממלאכות הקרקע (ע' באורי הגר"א שם), מה שאין כן לישא, אינה מלאכה ממלאכות הקרקע. (עפ"י אגרות משה או"ח ח"ד עד, 'לש' — יג. וכן נקטו עוד פוסקים — ע' בינת אדם יז, ב; שו"ת שבט הלוי ח"ד לב).

'אחד נותן את הקמח ואחד נותן את המים — האחרון חייב' — משמע שאין חילוק אם נותן המים תחילה או אם נותן את הקמח, בכל אופן חייב [בבבליה עבה] משום 'לש' למאן דאמר נתינת המשקה זהו גיבולו (עפ"י תרומת הדשן נג).

'פותקין מים לגינה ערב שבת עם חשיכה ומתמלאת והולכת כל היום כולו...' — הגאון ר"מ פיינשטיין ז"ל (בשו"ת אגרות משה או"ח ח"ד סי' ס וסי' מ, ב) נשאל אודות מלאכה הנעשית בשבת על ידי 'שעון שבת', כגון שמכניס מאכל לתנור לפני השבת, ומכין את השעון שהתנור יידלק בשבת. והורה שם שאין להתיר דבר זה. כי לא התירו חז"ל אלא בכגון העמדת קדרה בערב שבת על האש, שמבחינת פעולת המלאכה, הרי כבר נעשתה כולה, (כי כן מעשה המלאכה — להעמיד קדרה על האש). וכן פתיקת מים לגינה, המים כבר החלו לזרום מבעוד יום, ומבחינת מעשה האדם כבר נסתיימה המלאכה. אבל כאן שלא הותחלה כלל המלאכה מערב שבת, לא מצינו התר בזה. ואמנם

גם לא מצינו איסור מפורש בדבר, אך אפשר שכלול הדבר באיסור שאסרו חכמים לומר לנכרי לעשות לו מלאכה בשבת. וגם אם נאמר שלא אסרו אלא באמירה לנכרי, אך היות ויש בדבר זלזול גדול לשבת, שהרי בדרך זו ניתן לעשות כל מלאכות שבת בכל בתי המלאכה, ואין לך זלזול גדול לשבת מזה, אם כן נכלל הדבר באיסור שאסרו חכמים משום זילותא דשבת. הנה קטעים מתוך תשובתו; —

'וברור שאם היה זה בזמן התנאים והאמוראים היו אוסרין זה, כמו שאסרו אמירה לעכו"ם מטעם זה... אבל אף אם נימא שאין לאסור אלא מה שתיקנו חכמים ואין למילף מזה לאסור גם מה שבסברא הוא חמור, כיון שעל כל פנים לא אסרו, אף שהיה זה מחמת שלא היה ענין זה בימי חז"ל, אין לזה איסור ממש — מכל מקום אין להתיר זה כיון שהוא דבר הראוי ליאסור.

אבל יש טעם גדול לאסור מטעם אחר, דהא זילותא דשבת ואף זילותא דיום טוב הא אסרו בכמה דברים, וכיון שברור שאיכא זילותא דשבת, הוא בכלל איסור זה ממילא, אף שלא אסרו זה ביחוד, דכל ענין זילותא הוא האיסור...

אבל עכ"פ מה שכבר נהגו להעמיד על ידי מורה שעות לכבות הנרות דעלעקטרי שהודלקו וגם שיחזרו להדלק אחר כך בסוף היום — אין לאסור, מאחר דלכבוי הנרות של המנורות הגדולות שנקרא בלע"ז לאמפן שהיו דאש ממש, נהגו בכל המקומות לכבותם על ידי עכו"ם והיו גם מקומות שהיו נוהגין לחזור ולהדליקם בבית המדרש לתפילת נעילה ביום כיפורים... וגם ממילא ליכא זילותא לשבת בזה, וליכא טעם האחרון לאסור כיון שהיו מקומות שנהגו בזה, אדרבה למצות כבוד סעודת שבת, ונשאר רק טעם הראשון שיש גם כן לסמוך להתיר, אבל הבו דלא לסיף עלה להתיר גם לבשול ומלאכות אחרות. ויש לאסור'.

ועוד כתב בתשובה לנכדו (בה"ה כד,ה) ש'אין להקל אף כשהוזמנו לשבות שבת אצל אחד שמקל בזה, כי ודאי אצלי שאין להתיר. ורק בהדלקת וכיבוי הנרות דחשמל שנהגו העם להתיר — אין למחות, ואולי גם מותר לכתחילה. ואין למילף מזה לשאר דברים, אף שלא ידוע טעם לחלק'.

(נראה שהטעם העיקרי שנקט לאסור הוא משום זילותא, ולא משום לתא דאמירה לנכרי, ועל כן כתב ליישב מה שנהגים להשתמש בשעון לצורך אור לשבת, ואין בזה משום זילותא דשבת. [וע' גם בשו"ת אור לציון (ח"א כג), שאין איסור אמירה לבעלי חיים קודם השבת, לעשות מלאכה בשבת. ואם כן נראה לפי"ז שהוא הדין וכל שכן שמותר להפעיל חפצים מערב שבת שיעשו מלאכה בשבת].

ובשו"ת שבט הלוי (ח"א מז) האריך לבאר ההתר בשימוש בשעון לצורך הדלקת אור. ובסוף דבריו כתב שיש לעיין בהערכת 'גנרטור' מערב שבת, שהרי הוא משמיע קול ולכאורה דומה לרחיים — ולבי חוכך להחמיר. מכל מקום באלו שעובדים לצורך בתי כנסיות ובתי מדרשות כנהוג פה בסביבה, יש מקום להתירם כצורך הפסד שהתיר רמ"א והכי נמי לצורך מצוה'. ומפשטות דבריו נראה לכאורה שכל שאין משמיע קול מותר להפעיל על ידי שעון מבעוד יום, שלא הזכיר לאסור מצד זילותא שגורם הפעלה בשבת.

ולדעת הגרמ"פ יש לעיין מה הדין בשימוש בשעון להפעלת תנורי חימום או מוגנים, שאעפ"י שהם לצורך השבת, הלא ניתן להפעילם בערב שבת למשך השבת כולה.

עוד יש להעיר מדברי החזו"ן-איש (לח,ד) שהתיר חליבה במכונה חשמלית על ידי שימוש בשעון שבת, אלא ששם מדובר במקום הפסד וצער בעלי חיים ודאי אין ללמוד לשאר מקומות. ומובא בשם הגריש"א שליט"א שחלק על דברי הגרמ"פ. וכן עמא דבר לענין מוגנים וכד'. ובשם הגר"י קמינצקי מובא שהסכים לדעת הגרמ"פ. עפ"י דברי חכמים (290).

זמניחין קילור על גבי העין ואיספלנית על גבי מכה (ערב שבת עם חשיכה) ומתרפאת והולכת

כל היום כולו — משמע שבשבת אסור ליתן קילור בעין, אם משום גזרת שחיקת סממנים, (כשאר רפואות האסורות בשבת), אם משום גזרה שמא ימרח, ובקילור שהוא עב [= סמיך] (עפ"י הרא"ש ושאר פוסקים).

לכאורה משמע מכאן שאין להניח משחה בשבת (גם במקום שאין איסור משום רפואה) גם ללא שממחה, כגון שמניחה על הגוף על ידי לחיצה על שפופרת — גזרה שמא ימרח. ואולם יש לדחות שלא אסרו בהנחה בעלמא אלא בדבר שממורה כבר על תחבושת וכדו', בזה חוששים שמא ימרח בשבת, אבל באופן שמניח משחה שאינה מרוחה בשינוי, אפשר שאין איסור. ואמנם נראה שלבריא אסור הדבר [ע"י בקרבן-נתנאל כאן, ובסימן שיד, יא], אבל לחולה לא שמענו לאסור. 'וגם אני לא סומך על זה אלא במקום חולה וצורך גדול. ואי"ה עוד נע"י בהלכה זאת'. (מתוך שו"ת שבט הלוי ח"ד לג.)

מה שכתב לחלק בין משחה מרוחה על תחבושת ובין שאינה מרוחה — צריך באור מנין לנו לחלק, והלא ה'קילור' שאמרו פירושו תרופה, ולא הזכירו שהיא מרוחה בתחבושת. ואמנם גם תחבושת שעם המשחה נקראת 'קילור', כמו שכתב רש"י, (וכן נראה בירושלמי שקלים ג, ב 'לשוף בהן את הקילור'), אך הפירוש המילולי של קילור היינו התרופה עצמה. אלא שגם ללא חילוק זה לכאורה יש להתיר לחולה שמתירים לו רפואה ולא אסרו עליו משום שחיקת סממנים, הכא נמי אין לגזור לחולה כזה שמא ימרח. וע' גם בחזון איש (נב, טו): 'וכשמושחין על הפצע — לא ימרחו רק ישליכו את המריחה'. ומשמע שלצורך חולה מותר, ואין גוזרים שמא ימרח. וכן פסק ב'שמירת שבת כהלכתה' (לד, ח; לג, ד), שמתיר ליתן משחה מתוך שפופרת או באמצעות מקל, במקרה של כאב עינים חזק או פצע הגורם לכאב מרובה עד שנחלש כל גופו).

'אבל אין נותנין חטין לתוך הריחים של מים אלא בכדי שיטחנו מבעוד יום. מאי טעמא? אמר רבה: מפני שמשמעת קול' — האגור כתב (מובא בבית יוסף סוס"י שלה) שמטעם זה היה ראוי לאסור לערוך 'זוג המקשקש לשעות, עשויה על ידי משקלות' (= אורלוגין המשמיע קול) אבל כיון שרגילים לערוך אותו ליום שלם, מותר גם בערב שבת, שאין לגזור שמא יאמרו שעכשיו בשבת העריכו, שהרי לעולם רגילים להכינו מיום הקודם.

היוצא מדבריו אלו שאם אין עושים כן בחול, להכינו מיום שעבר — אסור. ומכאן נימק בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ג נה וה"ד פד) אחד הטעמים לאסור שימוש במיקרופון בשבת, הואיל ורגילים תמיד להדליקו סמוך לשימוש בו, הלכך אסור להדליקו לפני השבת, שמא יאמרו שהדליקו בשבת סמוך לשימוש. וכתב שמטעם זה אסור להעמיד בערב שבת מכשיר רדיו וטלביזיא כדי לראות ולשמוע בשבת.

[ודייק מכך שהבית-יוסף הביא דברי האגור, שאף לפי דבריו שפסק (רנב, ה) כדעת הראשונים שאין לחוש משום השמעת קול, זה דוקא בריחים הפועלות מערב שבת, אבל השמעת קול המתחלת בשבת, אפשר שגם לרב יוסף אסור. ולכאורה לפי זה יש לאסור להפעיל גנרטור המשמיע קול, באופן שיתחיל לפעול בשבת, אף לצורך מצוה או במקום הפסדה, (ע' לעיל משו"ת שבט הלוי), שהרי השמעת קול כזו אסורה לכל הדעות. אלא שיש לומר שניכר לכל שמכשיר זה נעשה לכבוד השבת, (ולעיתים הוא מופעל אוטומטית עם הפסקת חשמל, ללא פעולת אדם, כגון בבתי חולים), וודאי לא יאמרו שהפעילוהו בשבת, ואין כאן זילותא. ואולי זה טעם להתיר אף לדעת האג"מ המובאת לעיל, שאין להפעיל שאר מכשירים על ידי שעות מערב שבת].

(ע"ב) 'התם מנח אארעא' — ואין מרבים מובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו אלא שביתת כלים ולא שביתת קרקע — אפשר שהדרש הוא מלשון ובכל — כ"י. ובלאו הכי יש לומר שעל כרחנו

לא הזהיר הכתוב על שבתת קרקע, שאם כן אי אפשר לזרוע, שהרי הקרקע מגדלת צמחים. (עפ"י שפת אמת)

'גיגית ונר וקדרה ושפוד מאי טעמא שרו בית שמאי — דמפקר להו אפקורי' — מהתוס' ועוד ראשונים משמע שהאדם הוא שמפקרם, שהרי ודאי רוצה לינצל מאיסור. [וזה הסיבה שאין צריך בפני שלשה כשאר הפקר — כי אומדים אנו שודאי כך רצונו. ר"ן. ולכך אין צריך דיבור פה אלא די בדברים שבלב, כי יש כאן אומדנא מוכחת שברצונו להפקיר. עפ"י תוס' ב"מ ל: ד"ה אפקרה. וע' בשו"ת אחיעזר ח"ב י"ט. ב. ויש סוברים שאין מועיל הפקר ע"י אודמנא, ולשיטתם צריך לפרש כדברי הרשב"א דלהלן. ע' בשיעורי ר' שמואל — ב"מ סימן ג, עמ' קב. וע"ע במובא בבכורות יח:].

והרשב"א כתב שבת-דין הוא שמפקיר אותם, כדי להפריש את העם מאיסור, והפקר בית דין הפקר. והרי אין כל אדם יודע דברי בית שמאי האוסרים שבתת כלים, ומדוע יפקיר — אלא ודאי לב בית דין מתנה על כך להפריש העם מאיסור.

(ואם תאמר מדוע התירו בדרך זו הנראית כהערמה לדין תורה? וצריך לומר כיון שאי אפשר בענין אחר הקלו. ועוד יתכן שאעפ"י ששבתת כלים דאורייתא לבית שמאי, מן התורה אין איסור אלא במעשה, שהרי כתוב 'למען ינות... ובכל אשר אמרתי...' — וכשאינו עושה מעשה הרי נה. והלא גיגית ונר קדרה ושפוד אינם עושים מעשה. נמצא שאין כאן הערמה אלא באיסור דרבנן. ואלם ממה שהתוס' לא הזכירו חילוק זה כשדנו על שבתת בהמה, נראה מזה שגם כשעושה מעשה יתכן שהתירו חכמים בדמפקר כשאי אפשר בענין אחר).

'לא תמלא אשה קדרה עססיות ותורמסין ותניח לתוך התנור ערב שבת עם חשכה... כיוצא בו לא ימלא נחתום חבית של מים ויניח לתוך התנור ערב שבת עם חשכה...' — יש כאן שלשה פירושים; 'לפרש"י ותוס', תורמסין ועססיות טעונים בישול ממושך, הלכך יש חשש שמא יחתה כדי שיהיו מוכנים לבוקר. וכן בחבית של מים שמחמם הנחתום לצורך מוצאי שבת, הואיל והרגילות לחממה על אש רפה, חוששים שמא תצטנן סמוך לחשכה, ויבוא לחתות כדי שיהיו המים מזומנים לו מיד במוצאי שבת. (ולפי זה לא שמענו לאסור להניח יורה מלאה מים בתנור, כשאר רפה מתחתיה ובהשכמת הבוקר היא מרתחת. אך אם מסתפקים ממנה במשך הלילה אסור אלא אם יתקינו מנעול לדלת התנור, שאז יש להתיר כמו טח בטיט. עפ"י חזון איש לו, ג).

הרמב"ם (שבת ג, יב. וכ"ה בשלהן ערוך רנד, ח) מפרש להפך: עססיות ותורמסין כמו מים, אינם צריכים בישול רב כמו בשר, הלכך גם כשהם חיים יש חשש שמא יחתה לצורך אכילה בערב (היינו בזמן סעודה הרגיל — שלא כמו בשר חי שאינו מוכן מיד, גם אם יהא מוכן במשך הלילה לאחר כמה שעות. עפ"י באור הלכה רנג, א ד"ה מניח), והרי הם כמו תבשיל שלא בשל כל צרכו. [ולפי שיטה זו, דוד מים גדול שרתחתו אטית יותר מבישול בשר, מותר. עפ"י חזון איש לו, ג].

ואילו רב האי גאון (מובא בערוך ובחדושי הרשב"א) סובר שאין חילוק בין המינים השונים, אלא כל דבר צונן אסור להניחו עם חשכה על האש, שמא יחתה, ולא התירו קדרה חייתא אלא זו שהתחילה להתחמם לפני השבת.

'ביורה עקורה' — ואף על פי כן אוסרים בית שמאי — כי כלי ראשון מבשל אפילו אינו מונח על גבי האש. (רשב"א, עפ"י משנה להלן מב.).

'וניחוש שמא מגיס בה? — בעקורה וטוחה... האי קדרה חיתא שרי לאנוחה ערב שבת עם חשכה בתנורא, מאי טעמא, כיון דלא חזי לאורתא אסוחי מסח דעתיה מיניה ולא אתי לחתויי גחלים' — ולא חששו בקדרה חיתא שמא יגיס בה, כדרך שחששו בנותן צמר ליורה — נראה לפי שאין חיוב משום 'מבשל' אלא בהגסה הראשונה, שאז הדרך להגיס התבשיל כדי שיתערב, אבל לאחר שהגיס בתחילה שוב אין חיוב על הגסה, הלכך לא חששו שמא יגיס אלא בצובע בלבד, שמגיס כל שעה.

ועוד יש לומר שבקדרה חיה, כשם שאין בה חשש לחיתוי, כמו כן אין חשש להגסה, לפי שמסיה דעתו ממנה. [והזכירו בגמרא גזרת חיתוי מפני שהיא כוללת יותר מהגסה — כי גם במבושל כמאכל בן דרוסאי וכן בצלי ובפת, יש לחוש לחיתוי בגחלים].

ועוד אפשר שלא חששו שמא יגיס אלא בצבע, לפי שהוא קרוב ליורה ויש שם הפסד מרובה אם אינו מגיס, משום חריכת הסימנים. וכן נראה בירושלמי. (עפ"י הרמב"ן ועוד.

א. מה שכתב שגזרת חיתוי ישנה במבושל כמאכל בן דרוסאי — שנוי הדבר במחלוקת הראשונים, ולהתוס' (כדעת רב האי גאון) אין בזה גזרה.

ב. לאחר שקלט הצמר את העין — נסתפק הרשב"א אם יש חשש שמא יגיס ואין התר אלא ביורה טוחה, או שמא אין חיוב משום מגיס לאחר שקלט את העין).

הנה לפי התירוץ השני והשלישי הנ"ל, המגיס בקדרה חייב משום מבשל גם לאחר הגסה ראשונה. ויוצא אם כן שאסור להגיס בקדרה אפילו היא עקורה מהאש, שהרי מבואר בסוגיא שהגסה אסורה אפילו ביורה עקורה. ולפי זה יש להזהר שלא להוציא בכף מהקדרה שהיתה על האש אלא יערה ממנה לקערה. כן כתב הרמ"א (שיח, יח — ממנהרי"ו).

ואולם כתבו האחרונים שאין נוהגים להחמיר בזה, כי באמת העיקר להלכה הוא שאין חיוב משום מגיס בדבר המבושל כל צרכו. [ולדעת הרשב"א הר"ן והרא"ש (פ"ג יא) והמ"מ (ג, יא), אפילו כשנתבשל כמאכל בן דרוסאי בלבד. וכן היא דעת הרמב"ן, עכ"פ כשהגיס הגסה אחת], והרוצה להחמיר יחמיר בהגסה ממש, אבל להוציא בכף אין להחמיר כלל בנתבשל כל צרכו כשהקדרה אינה על האש. (עפ"י משנה ברורה שם ס"ק קיז. ועע"ש בבאור הלכה.

א. החזון-איש (לו, טו) נטה להקל אפילו כשהקדרה על האש, להוציא ממנה בכף. שאם כי בהגסה ממש בזמן שהקדרה על האש ראוי לפרוש, כי לדעת הרמב"ם נראה שאסור הדבר מן התורה, אבל ליטול בכף שאף להרמב"ם אין בדבר איסור תורה, יש לסמוך על דעת רוב-ככל הראשונים שמוותר בתבשיל המבושל כל צרכו. והסיק למעשה שבמקום שרוצה להשאיר הקדרה מעל האש ואי אפשר לו לסלקה ולהחזירה, אפשר להקל להוציא ממנה בכף. וכן הורה בשו"ת אור לציון (ח"ב) להקל ולהוציא בכף אם רוצה להשאיר המאכל לסעודה אחרת או לאורח.

ב. אף על פי שלהלכה אנו נוקטים כדעת הרמב"ם שאסור להגיס בדבר שאינו מבושל כל צרכו, אם הגיס — נראה שאין לאסור המאכל, שיש לסמוך על דעת הראשונים שאין איסור להגיס (ודאי לא מהתורה) בדבר שנתבשל כמאכל בן דרוסאי. ואם הגיס לפני שנתבשל כמאכל בן דרוסאי — לדעת הגר"א אם עשה כן בשוגג — מותר באכילה בדיעבד, ואומר מותר כשוגג (עפ"י באור הלכה שיח, ח).

ג. י"א שמים חמים אין בהם משום איסור 'מגיס' (ע' בשו"ת אבני נזר או"ח נט).

'התם בבשרא אגומרי' — מרש"י ותוס' מבואר שהחילוק הוא בין מאכל הנמצא בתוך תנור מכוסה, ובין בשר גלוי על גחלים, שהוא מוכן להפוך בו ולחתות.

והרז"ה פרש שהחילוק הוא בין בשר התלוי בשיפוד בחלל התנור, [שאינו שם חשש חיתוי כי אין